

Иван П. Петров (Виена, Австрия)

ОТНОВО КЪМ ПРЕВОДА НА СУБСТАНТИВИРАНИТЕ ГРЪЦКИ ИНФИНИТИВИ В СТАРОБЪЛГАРСКИ

1. УВОД

Членуваните гръцки инфинитиви и предаването им в старобългарските преводи е въпрос, който занимава палеославистиката от зората ѝ. По въпроса са писали мнозина изследователи на славянската старина, като основните студии въз основа на евангелските преводи и Псалтира принадлежат на Фр. Пастърнек (Pastnek 1903), само на евангелията се спират Александър Милев (Милев 1962) и Йозеф Курц (Kurz 1972 и предходна литература), а по-късно отново на Псалтира посвещава вниманието си И. Карачорова (Карачорова 1989). По-нататък старобългарският (преводен) синтаксис продължава да бъде обект на научен интерес, като изследователският фокус стои по-скоро върху целевия език, т.е. с оглед на явленията, характерни за славянската езикова среда, като напр. д-изреченията, причастните конструкции и т. н., вниманието върху оригинала остава по-скоро вторично. В по-ново време по-внимателно вглеждане от гледна точка на гръцките първоизточници и с перспектива към преводаческата техника осъществява Анета Димитрова (Dimitrova 2006; Димитрова 2012б) въз основа на няколко агиографски текста с преславски произход, без да навлиза в дискурса са или не преводите „рабски“ или пък колко майсторски са познавали езика преводачите. Изследвания на граматическите транслеми от гледна точка на изходния език, доколкото ми е известно, по-скоро няма.

Темата за предаването на членуваните гръцки инфинитиви представлява интерес най-напред заради самата същност на разглежданото явление. Тези глаголни форми претърпяват субстантивация, когато се добави определителен член, като по този начин функционират синтактично като имена, без обаче да губят морфологичните характеристики на глагола като време или залог. Освен това членуваните инфинитиви съставят вторично предикативно

ядро в изречението, независимо дали са употребени самостоятелно или след предлог, докато формално остават свързани в рамките на именната фраза. Вторичната предикация обхваща различни функции, но най-често това е въвеждането на обстоятелства за причина и следствие, цел или темпоралност. Двойката природа на явлението се наблюдава и при превода на разглежданите конструкции в старобългарските паметници, доколкото може да се очертаят следните стратегии за предаването им: 1) с отглаголно съществително; 2) с т. нар. „членоподобно“ ъежє и глаголна форма; 3) с подчинено изречение, въведено с различни съюзи; 4) превод с дателни абсолютни конструкции, инфинитиви, причастия и супин.

Обект на настоящата статия е един от подслучаите от гледна точка на гръцкия морфосинтаксис, а именно на членуваните инфинитиви след предлози и начините за предаването им в старобългарските преводи. Както вече беше споменато, старобългарските съответствия на тези конструкции в евангелския превод са били изследвани под една или друга форма, а в други паметници тези явления са споменават мимоходом и спорадично без щателно оглеждане на целия материал и с основен фокус върху старобългарския текст, докато спецификите на оригинала по-скоро се заобикалят. Затова и вниманието ми се съсредоточава върху няколко паметника от преславския период (по-скоро върху техните гръцки източници), като се опитам с традиционни и дигитални методи да осъществя пълна екскерпция на изследваното явление. Освен по-ясна картина на преводаческата ситуация, това би внесло и по-прецизна яснота относно преводаческия стил на отделни книжовници, а и евентуално стратифициране на текстовете спрямо очертаните преводачески линии.

Като основа на изследването използвам изданието на *Учителното евангелие (УЕ)* на Константин Преславски, подготвено от Мария Тихова (Тихова 2012), в което, както е известно, хомилиите, както и голяма част от уводите и заключенията, са компилирани и преведени от гръцки¹. Екскерпираният материал обхваща всички познати гръцки източници, както и новооткритите пасажии от Добриела Котова². Изходна точка на изследването е гръцкият текст, който е обработен както през наскоро публикуваните двуезични индекси (Тасева et al. 2024a; 2024b), така и въз основа на работната база данни, чрез която тези издания бяха подготвени³. Примерите от *УЕ* се дават въз основа на вече посоченото издание на М. Тихова (2012), базирано върху препис от Синодалната сбирка (ГИМ, Син. 262), като в големи скоби се посочват разночетенията по останалите три пълни преписа – Виенския

¹ Вж. Котова 2022a, 2022b; Petrov 2022b; Котова 2023, 2024a, 2024b; Kotova 2022, 2024.

² Вж. бел. 1.

³ Сиглите за новооткритите гръцки пасажии или разночетения, по-близки до текста на *УЕ*, се подават според използваните съкращения в индексите (вж. Тасева et al. 2024a: 41–60).

(*W* = ÖNB, Cod. Slav. 12), Гилфердинговия (*G* = РНБ, Гилф. 32) и Хилендарския (*H* = Хил. 385)⁴. За целите на изследването и за по-голяма сравнителна база беше допълнително ексцерпиран и приведен материал от гръцките източници на следните старобългарски преводи⁵: *Първо слово против Арианите* (*Ap1*), Константинов превод по изданието (Тотоманова et al. 2022), *Тринадесет слова на Григорий Богослов* (*13ГБ*) по изданието на Будилович⁶ от 1875 г. (Будилович 1875), *Симеоновия сборник* (*Изб73*) по изданието, подготвено от П. Янева (Симеонов сборник 3) и *Римския патерик* (*Рим*), издаден от Кр. Дидди (Дидди 2001) по препис 909 от Погодиновата сбирка⁷. Ортографията се запазва по изданията, както и пагинацията според използваните за основа преписи. Където е възможно, се подава и мястото в гръцкия текст. Ако съчинението се състои от отделни (номерирани) слова, номерът им се дава в началото на записа, следван от наклонена черта и позицията върху страницата и (ако е възможно) реда.

М е т о д ъ т на изследването е пълна ексцерпция на разглежданите конструкции от гръцките източници на привлечените старобългарски текстове, успоредяването на конструкциите с преводните им корелати и систематизирането на материала. Не съм се придържал към точно определена езиковедска школа или теория с цел материалът да бъде представен възможно най-изчерпателно, без да се налага да се отстраняват случаи, неписващи се в предварително зададена теоретична рамка.

2. ЧЛЕНУВАНИ ИНФИНИТИВИ СЛЕД ПРЕДЛОГ И СТАРОБЪЛГАРСКИТЕ ИМ ПРЕВОДИ

В историята на гръцкия литературен език членуваните инфинитиви, особено с финално-консекутивно и каузално значение, търпят разширение в семантиката си, като може да заместват както съществително име, така и подчинено изречение (Димитрова 2012б: 38 и литература). Те са характерна черта от книжовния език, който се придържа близо до атицистичната норма. Употребата им не е равномерна, ако разглеждаме отделните автори, но доколкото ми е известно, няма конкретни данни за ясно изразени тенденции в предпочитания към употребата им. От гръцките подложки на изброените

⁴ Изказвам благодарността си към Хилендарската изследователска стая в Охайо и братството на Хилендарската света обител за предоставянето на дигитално копие от ръкописа.

⁵ Трябва да се има предвид, разбира се, че ситуацията при създаването на отделните текстове е различна – става дума както за текстове, създадени от различни преводачи (като *13ГБ*, *Изб73*), така и за такива, преведени от един книжовник (*VE*, *Ap1*).

⁶ Примерите са сравнени с публикуваните нови критически издания на някои от словата в Бруни 2010; Бруни 2020; Бруни 2025.

⁷ Погодин № 909, Санкт Петербург, РНБ, от средата на XVIв., л. 1r-123r. Вж. повече у Дидди 2001: III ff.

паметници бяха ексцерпирани конструкциите с членуван инфинитив след предлозите ἀπὸ τοῦ, διὰ τό/τοῦ, εἰς τό, ἐν τῷ, ἐκ τοῦ, κατὰ τό, μετὰ τό, πρὸς τό, πρὸ τοῦ, ὑπὲρ τοῦ. На този етап нямам конкретни данни за употребата и преводите на финални инфинитиви, употребени в безпредложен акузатив, генитив или датив. При ексцерпцията и систематизирането на гръцкия материал от споменатите източници правят впечатление определи авторови тенденции към предпочитането или пък пълното избягване на дадени предложни конструкции⁸. Така например в гръцките източници на *Рим* липсват изобщо съчетания на ἐν τῷ + Inf. или на ἐκ τοῦ + Inf. и διὰ τοῦ + Inf.

Най-напред ще разгледам примерите спрямо отделните конструкции с предлог, след което ще представя някои наблюдения, които могат да се направят въз основа на извлечения материал.

2.1. ἀπὸ τοῦ + Inf.

Тази конструкция се среща относително рядко, засвидетелствана е само в гръцките източници на *УЕ* (3×) и *ІЗГБ* (2×) и изразява причина.

В *ІЗГБ* конструкцията е предена само с отглаголно съществително след предлог отъ:

- (1) *ІЗГБ* μάλλον δὲ, ρεύσαντας ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ εἶναι διὰ κακίαν λη/3
Плуге же нстѣлѣвъша нзы: отъ благобытна зѣловоиѣ 4/148d
(= Бруни 2010: 271, р. 6–7; Бруни 2025: 14, р. 5)
- (2) *ІЗГБ* ἐπὶ τὸ ἄρχεῖν ἀναβαίνειν ἀπὸ τοῦ ἄρχεσθαι γ/5
іеже възходѣти въ старѣншннество· отъ повнновенна 5/165β

В *УЕ* се открояват две преводачески стратегии: 2 пъти е засвидетелстван превод с отглаголно съществително (3, 4) и веднъж с подчинено изречение, въведено със съюза зане (5):

- (3) *УЕ* καὶ ἀπὸ τοῦ μηδὲν πλέον ἄρτων δοῦναι καὶ ἰχθύων, καὶ ἀπὸ τοῦ
πᾶσιν τὰ αὐτὰ προσθεῖναι πᾶσιν
не большомъ(!) ннѣмъ ннунмъже нъ дааннїемъ хлѣбъ н ρыбамн·
предложенонїемъ вѣсѣмъ· 16/80b17
- (4) *УЕ* ἀπὸ τοῦ κληθῆναι μόνον
w̄ зѣванна тѣкъмо· 18/89d18
- (5) *УЕ* δὲ ἀπὸ τοῦ σῶσαι τὸν λαὸν αὐτοῦ
зане спсе людн своа 38/171c10–11

⁸ Въпросът за авторския стил на гръцките първоизточници е особено съществен за палеославистиката, но все още сякаш се пренебрегва, вж. повече в Димитрова 2012а.

2.2. διὰ τό + Inf.

Съчетанието на предлога διὰ с последващ винителен падеж и субстантивизиран инфинитив изразява причина и е една от най-често засвидетелстваните конструкции с такава семантика. Явява се семантичен паралел на безпредложните инфинитиви в родителен падеж. Конструкцията е засвидетелствана във всички привлечени към изследването текстове, като преводаческите решения са различни. В евангелския превод Милев (1962: 85–86) установява следните преводачески решения: каузални изречения, въведени със съюза зане⁹ и веднъж с нмъже, веднъж с дателен самостоятелен¹⁰ и веднъж с предлога за и съществително¹¹. Единствено в УЕ¹² се откриват преводи със съюза зане.

- (6) УЕ διὰ τὸ πολλὴν πρὸς ἄπαντας; φιλοστοργίαν ἔχειν{ ἔχοντες Chr¹³ }¹⁴
зане многоу любѣвь нмѣхου къ всѣмъ 105a18–21

В *Ap1* формата на съюза е разширен с енклитичната частица же – занеже, следвана както от спрегната форма¹⁵ (7), така и от инфинитив (8) или конструкция със самостоятелен датив (9):

- (7) *Ap1* διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι 15.1
занеже не хотѣть 19b7
- (8) *Ap1* διὰ τὸ ἀεὶ τρέπεσθαι τὸν υἱὸν 35.6
занеже прсно свѣршѣти сѣ 38a11
- (9) *Ap1* διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν τὸν ἐν σώματι υἱὸν τοῦ θεοῦ. 544.5
занеже сѣшѣтоу емоу вЪ плѣти сыноу божнѣж 46b21

⁹ Матей 13:6, Марк 4:6, 4:5, Лука 8:6, 9:7, 23:8, 2:4, 11:8, 18:5, 19:1, Йоан 2:24.

¹⁰ Марк 5:4 διὰ τὸ αὐτὸν πολλὰκις πέδαις καὶ ἀλύσει δεδέσθαι за не емоу много крѣты пѣты і ѣжн желѣзны свѣрзанюу сѣшѣтоу. Дали дателната конструкция тук е по някакъв начин свързана с изразяването на пасивната форма от гръцкия текст, е въпрос, който заслужава самостоятелно внимание и излиза извън целите на настоящата статия.

¹¹ Матей 24:12 καὶ διὰ πληθυνθῆναι τὴν ἀνομίαν н за оумноженне беззаконнѣ.

¹² Общо 24 атестации:): 1/5a16; 5/21c18^{WGH} » om. S; 5/23d16; 5/27c18; 6/34a6; 8/47d2; 8/48d12-13; 8/52b3; 10/57d16; 12/67a21; 18/92b20; 20/100d9-10; 20/105a18; 22/111d11; 23/116c3; 25/123c9; 31/140b1; 31/140d1; 35/160d3; 39/187a12; 39/187c21; 49/221c3; 49/221c6-8; 49/222a4.

¹³ При примерите от УЕ обозначението *Ch* означава, че пасажът се открива в съответната Златоустова хомилия, а не в катения текст. Конкретните пасажи за всяко слово могат да се видят в том 1 от речниците (Тасева et al. 2024a).

¹⁴ Целият пасаж от Златоустовата хомилия гласи: Ὑπὲρ τῆς τῶν ἄλλων σωτηρίας ἀλγοῦντες, καὶ πολλὴν πρὸς ἄπαντας, вж. (Petrov 2022b: 22).

¹⁵ Както и следните случаи: 44.4 διὰ τὸ ἐξ οὐρανοῦ καταβηθῆκεναι τὸν λόγον· занеже съ небесе съннде слово 46b16; 47.1. διὰ τὸ φορεῖν αὐτὸν [τὸ ἡμέτερον] σῶμα. занеже ношааше тѣло 49a7.

с превод чрез инфинитивно-дативна конструкция (17) и с причастна конструкция със самостоятелен датив (18):

- (17) *Рим* νομίζουσι, διὰ τὸ νικητὰς αὐτοῦς φαίνεσθαι
ноѡѣды радн ѡвлатн сѡ нмѣ 77v2
- (18) *Рим* Ἀλλὰ αὐτάς σιγῇ καλύπτω διὰ τὸ εἰς ἕτερα με σπεύδειν.
но сѣ молѡанѣемѣ покрываю. на нно тцѡцѣ мн сѡ 89r4

Подобно решение (с *dativus absolutus*) се среща и веднъж в *Ap1*:

- (19) *Ap1* διὰ τὸ ἐν ἡμῖν εἶναι τὸν ὕψιστον κύριον 43.4
н того дѣлма въ насѣ сѡштѣ вышнѡуѡмоу Гн 45b18

Отново в *Ap1* са единствените случаи, в които се употребява съюзът ѡлма, веднъж следван от лична глаголна форма (20), и веднъж – от самостоятелен датив (21):

- (20) *Ap1* διὰ τὸ γενέσθαι δι' ἡμᾶς ἄνθρωπον 43.4
ѡлма же бысть нѡ дѣлма чѡкѣ 45b20
- (21) *Ap1* διὰ τὸ εἶναι αὐτὸ δεκτικὸν θανάτου 44.5
ѡлмаже сѡшьтоу ѡмоу прнѡтнѡѡноу сѡмертн 46b19

По-рядко се откриват случаи, в които целната предложна конструкция е предадена с чист инфинитив (22) и веднъж със супин (23):

- (22) *VE* διὰ τὸ συντυχεῖν
ѡѡѡдоватн 05/21c18
- (23) *VE* διὰ τὸ ἀντλήσαι ὕδωρ
ѡко поѡрѡтѣ {поѡрѡстн WGH} ѡды нзнде 5/21c20

Особен е случаят в (23), доколкото очевидно супинната форма поѡрѡтѣ (въведена от глагол за движение и следвана от задължителния обектен генитив) се предхожда от съюза ѡко. Подобни случаи не са ми известни до този момент, но би могло да се предположи, че безличната глаголна форма, до някаква степен анахроничен остатък в историческото развитие на славянския синтаксис, започва да се преосмисля като лична (вероятно формално съвпадаща с коренния аорист, който образуват корените на дифтонг, дори и ликвиден). Разночетенето, запазено в останалите южнославянски (сръбски по правопис) преписи, свидетелства за замяна с инфинитива поѡрѡстн, който е рядка форма²¹.

Рядко се срещат случаи на свободен превод в други граматически средства, най-често в *Рим*, където се открива един пример на превод с олово причастие и кондиционал на копулата, (24) и веднъж конструкция с етичен датив, инфинитив и копула (25):

²¹ Пражкия речник на старобългарския език подава само една фиксация. Открива се и в *Душановото евангелие* (Пешикан 1987).

- (24) *Ριμ* διὰ τὸ ὑπακουσθῆναι αὐτὸν
 ДА БЫ ПОСЛУШАЛ ЕГО 65v22
- (25) *Ριμ* διὰ τὸ εἰς τὰ τῶν ἄλλων πεπραγμένα με σπεύδειν
 ННѢ РАДН СЪДЪАНЫИ ТЩАТН МН СΛ ΕΣΤЬ 50v28

2.3. διὰ τοῦ + Inf.

Конструкцията е синонимна на предишната (διὰ το + Inf.) и не е засвидетелствана толкова често в корпус от текстове, включени в настоящето изследване. Най-разнообразно е предадена в *УЕ*, където се превежда с подчинени изречения, въведени със съюзите *зане* (25)²², *нмъже* (26) и *иже* (27)²³.

- (26) *УЕ* καὶ πενταπλασιάσαντες τὰ δοθέντα διὰ τοῦ κερδᾶναι πολλοῦς
 Н ПΛΟΤΟΡΗΒΨΗ ΔΑΝΨΗΑ ΖΑΝΕ ΠΗΟΒΡΨΤΟΨΑ ΜΨΗΟΓΨ 47/208b14
- (27) *УЕ* διὰ τοῦ εἰπεῖν
 НМЪЖЕ РЕЧЕ 50/227a15
- (28) *УЕ* Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν τὸν Χριστὸν, “ἀπάρτι ὄψεσθε τὸν οὐρανὸν ἀνεφοῦτα
 А ИЖЕ РЕЧЕ ΧΨ· ΟΨЖ ΟΨΖΗНТЕ {οζρηте ! Н} НΒΟ ΟΤΨΒΨРСТВО 49/223b8

В останалите разглеждани текстове се открива веднъж²⁴ в *13ГБ* и два пъти²⁵ в *Изб73*, преведена със съществително.

2.4. εἰς τό + Inf.

Конструкцията изразява цел и се открива в гръцките източници на всички разглеждани текстове в това изследване. В евангелския превод се срещат преводи с предлога *на* или с *да*-изречения (Милев 1962: 86). Най-често се предава в изследваните паметници с съществително в акузатив (често отглаголно) след предлог *на* – два пъти в *УЕ* (вж. 29 по-долу), четири в *Ap1*²⁶, веднъж в *13ГБ*²⁷ и осем в *Ριμ*²⁸, или инфинитив (30)²⁹:

²² Също и в *УЕ* 47/214a15.

²³ Също и в *УЕ* 51/232b17 в сходна употреба като в (27).

²⁴ *13ГБ* διὰ τοῦ πάντα χαρίζεσθαι, μγ/48 дарованна дѣла въсего 2/63d.

²⁵ *Изб73* 113c16 ἐπιδείκνυσθαι διὰ τοῦ ποιεῖν καρπούς показати твореннѣмъ плодѣвъ; 161d4ff ἴνα διὰ τοῦ θύειν καὶ ἀργεῖν καὶ ἀγνίζεσθαι да жрътъа радн н прѣзньнства н оушценна.

²⁶ *Ap1* 6.3.7. εἰς τὸ καταλαβεῖν на постнженне 11a7; 21.9 εἰς τὸ γεννᾶν на родѣство 26a9; 40.6. εἰς τὸ προσκινεῖσθαι на поклоненне 43a15. В един пример се открива и превод без предлога *на*: 27.3. τὰ πάντα εἰς τὸ εἶναι πελοῖηκεν ὁ πατήρ. все вытне сътвори на съть отъць 31a24. Според А. Дмитрова (лична кореспонденция), може да става дума за преосмисляне от друго словоразделяне: все вытн е(съ) сътвори на съть.

²⁷ *13ГБ* μ/46 εἰς τὸ παρασκευάσασθαι δαπανήσασαι, 3/146c Вѣходѣнне на прѣготованнѣмъ.

²⁸ *Ριμ* 7v13 εἰς τὸ προσενεῦκαι τῷ Θεῷ ψυχᾶς, на прннесеніе бѣн дѣшъ 55r17 εἰς τὸ ἀπληκεῦσαι αὐτὸν на внтаніе сѣвъ; 56r30 εἰς τὸ ἐπαγαγεῖν *на несеніе; 71v13 εἰς τὸ ἐπιδείξει на показаніе; 71v30 εἰς τὸ ἀπατήσαι на прѣлщеніе; 74v9 εἰς τὸ τὰς кандήλας προμύξει въста на канднннал просвѣщеніа; 74v29 εἰς τὸ θεάσασθαι на вндѣніе; 80r20 εἰς τὸ κατασχεῖν τὴν τῶν ψυχῶν πίστιν на сдрѣжаніе вѣрннн дѣшъ; 91r7 εἰς τὸ ἀκοῦσαι на послѣшаніе.

²⁹ В другите преводи от изследвания корпус: *Ap1* 35.2./ 37b14; *Изб73* 19b21 κάμπτων αὐτὴν εἰς τὸ μετριάζειν прѣкланнаа ꙗ сѣмѣратн сѣ; 62a14; *Ριμ* 55r20 καὶ τοῦτον ἐτοίμασθηνα αὐτῷ εἰς τὸ ἀπληκεῦσαι προσετάξεν н сего сготѣвати сѣвъ внтати повелѣ.

- (29) *VE* εἰς τὸ τυχεῖν на олоуҕуеһиҥ 20/102d19;
VE εἰς τὸ ὠφελεῖν на пользю 24/120d10
- (30) *VE* καθὼς ἐκελεύσθησαν εἰς τὸ δεῖξαι ἑαυτοὺς τοῖς ἱερεῦσι·
 ѿкоже повелѣ нмъ показати сѧ нѣрѣомъ. 42/195d21 (Котова 2022a: 113)

От разглежданите преводни съчинения само в *Изб73* няма такъв случай на превод с девербално име, но и конструкцията не се среща особено често, за сметка на това само в *Изб73* се открива (6×)³⁰ превод със съюза ѿкоже (31):

- (31) *Изб73* ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν
 нъ мѣдрѣнѣн сѧ ѿкоже цѣломѣдроватн 20a15ff

По-особени случаи³¹ се откриват в *VE*, където финалната семантика на гръцката конструкция се предава веднъж със съюза *да* (32) и в *Ap1*, където се срещат единични случаи на превод с партиципиална форма (33) и с перифрастичен футур с *научатн* (34):

- (32) *VE* ἐκ τοῦ ἀπελθεῖν τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ εἰς τὸ ἀγοράσαι ἄρτους
 ѿко ошьн бѣша оуҕуеһиҥн ѿго *да* хлѣбы коупати 5/21b8–9
- (33) *Ap1* εἰς τὸ εἶναι 21.3
 къ соущоуҕоу 25a25
- (34) *Ap1* εἰς τὸ δύνασθαι 51.5
да моштн научетъ 53a9

При превода на *εἰς* то + *Inf.* прави впечатление особената преводаческа гъвкавост, която се открива в *VE*, донякъде и в *Ap1*, докато в останалите преводни текстове състоянието е относително стабилно – силно предпочитание на девербалните съществителни в *Рим* и донякъде в *Ap1*, пълното им отбягване в *Изб73*, за сметка на подчинени изречения с *ѿкоже*. Прави впечатление липсата на *да*-изречения.

2.5. ἐκ τοῦ + *Inf.*

Тази конструкция изразява причина и се среща с различна честота в гръцките източници, във формата им, в която са ни достъпни. В *Рим* напълно отсъства, среща се веднъж в *Ap1*, четири пъти в *Изб73* и пет пъти в източниците на *VE* (известни до този момент). Преводаческите стратегии се очертават с особено тежнение към девербалните субстантиви³², предшествани

³⁰ Освен приведенния пример (31) по-долу също и в: *Изб73* 39d25; 46c38; 54c8; 66a9; 209b14.

³¹ Сред тях и неясното място в 1/6a13, където преводачът използва обикновена финитна форма: *VE* εἰς τὸ εἶναι παράχρη βυστъ 1/6a13.

³² В редки случаи и недеривирани съществителни, вж. напр. последния пример в бел.34.

от предлога *отъ*, които са най-често срещаният случай: три пъти в *Изб73*³³, четири пъти в *13ГБ*³⁴, както и единственият случай в *ApI*:

- (35) *ApI* ἐκ τοῦ λαβεῖν χάριν 37.6
БЛАГОДАТЬ ВЪЗАТНА 40a19

В редки случаи се наблюдава разминаване в предаването на синтактичната кохерентност в оригиналната фраза:

- (36) *13ГБ* ἐκ τοῦ πᾶσι πάντα γίνεσθαι καὶ χαρίζεσθαι μγ/64
отъ бѣванна въсѣмъ въсе н даровати 2/ 79γ
(= Бруни 2010: 207, p. 25–26)

Тук на синтактично ниво двата инфинитива (*γίνεσθαι* и *χαρίζεσθαι*) са равнопоставени, съответно субстантивирани и зависещи от предлога *ἐκ*, в старобългарския превод обаче само първият, непосредствено следващ предлога, се предава със съществително име, докато вторият е преведен с инфинитив.

Единствено в *Изб73* се откриват преводи с „членоподобно“ *ѣже*:

- (37) *Изб73* ἐκ τοῦ κρίνειν
ѣже соудити 53d17³⁵

Единствено в *VE* преводачът предава *ἐκ* тоῦ + Inf. с подчинителни изречения, въведени със съюзите *занѣ* (веднъж, от Злагоустовата хомилия, пример 38), *ѣко* (веднъж, пример 39) и *нмъже* (три пъти³⁶, вж. пример 40):

- (38) *VE* ἐκ τοῦ πέρα τοῦ μέτρου ζητεῖν
занѣ лнше {лнхо WGH} рока нцетъ 17/84a10Ch
(39) *VE* ἐκ τοῦ ἀπελθεῖν
ѣко ошълн бѣша 5/21b6
(40) *VE* καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ τοῦ εἰπεῖν αὐτὸν
н се ѣвѣ ѣсть· *нмъже* рече 49/223a21

Особен случай е (39), където преводачът предава предходността, изразена от аористния инфинитив, чрез допълнително проектиране на глаголното действие в още по-минал момент, използвайки плюсквамферфект.

³³ *Изб73* 118с3 ἐκ τοῦ ὄρα̅ν отъ видѣннѣ; 160d12 ἵνα ἐκ τοῦ θύειν μάθοσι да отъ закланннѣ навѣкноутъ; 164a28 τῆς ἐκ τοῦ μετανοήσαι θεραλείας αὐτὸν ἀπεστέρησεν цѣльбы покажзньннѣ лншаѣтъ.

³⁴ Останалите три случая (освен пример 36) по-долу са: μγ 60 προσετίθει τῷ λόγῳ καὶ τὴν ἐκ τοῦ πράττειν ἐλικουρίαν нъ приложн слов8 моцъ: отъ дѣанна къ оѣтмъ прихода: 2/60с; μ/37 ἔσται δὲ τοῦτο, ἐκ τοῦ σπεῖρειν εἰς δικαιοσύνην, 3/135γ ѣсть же отъ насѣваннѣ: въ правдѣдъ ме/25 ἴν' ἐκ τοῦ παθεῖν ὑψηλότερον δέξωνται. 11/351γ да отъ страстн въшышн приимжтъ.

³⁵ Също и в *Изб73* 63d2,4,5.

³⁶ Други фиксации са в *VE* 18/88d08 и 18/88d11. В *VE* 18/88d03 са открива по-особен случай: ἐκ τοῦ εἰπεῖν τὸν Χριστὸν, о немъже рече х̅б̅. Струва ми се, че в този пример става дума за грешен превод или за неоткрито разнотечене в гръцката традиция.

2.6. ἐν τῷ + Inf.

Конструкцията въвежда най-често обстоятелствено пояснение за време, по-рядко за причина. Не е засвидетелствана в предполагаемия гръцки първоизточник на *Рим*. В старобългарския евангелски превод се предава най-често (22×)³⁷ с подчинено изречение, въведено с *ѿгда* (Милев 1962: 82–83). При псалтирния превод се откриват варианти с *ѿгда* и *вънѿгда* (Карачорова 1989: 156). В изследваните текстове този начин за превеждане на конструкцията се открива веднъж в *УЕ*, като част от библейски цитат (41), и седем пъти в *Изб73* (42)³⁸.

- (41) *УЕ* ἐγὼ ἐν τῷ ἐπανέρχεσθαι με ἀποδώσω σοι
азъ ѿгда възвращю сѧ въздамъ ти 35/164b20 (= Лука 10:35)
- (42) *Изб73* ἐν τῷ ἀποστρέψαι δίκαιον
ѿгда ѡбратѧтъ сѧ правъдънни 36b3

Може да се преведе и с отглаголно съществително име, предшествано от различни предлози. В евангелския превод Милев (1962: 80–81) отброява два такива случая³⁹, а в корпуса от изследваните текстове се среща веднъж в *УЕ* (43), четири пъти в *Ap1*⁴⁰ и три пъти в *Изб73*⁴¹.

- (43) *УЕ* οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν
нѣ нзвътъвъствннмъ 6/167c16

Преводът с дателен самостоятелен се среща значително често в евангелския текст (13×, Милев 1962: 81)⁴², докато в изследваните текстове е по-скоро спорадичен (44, 45).

- (44) *УЕ* ἐν τῷ τίκτειν
рѧжѧюштоу сѧ 38/172d17
- (45) *Изб73* καὶ ἐγένετο ἐν τῷ κόλπειν αὐτοῦς
н въстъ сѣкштемъ нмъ 104c20

Причастните конструкции са чести, но по-скоро съгласувани с подлога. Очаквано презентните инфинитиви в гръцкия са предадени със сегашно причастие (46, 47) в старобългарския текст, а аористните – с (първо) минало (48, 49). Превод с причастия се открива и в Псалтира (Карачорова 1989: 157).

³⁷ Сред тях Матей 27:12, Марк 4:4, Лука 2:6, 2:27, 3:21, 5:12, 8:15, 8:40, 8:42, 9:18, 9:29, 9:37 10:35, 9:36, 9:51, 11:27, 19:35, 19:15, 24:30, 24:51.

³⁸ Също и в *Изб73* 52a10; 72d5; 74c8; 119c16; 197a13. На още едно място в *Изб73* 41a26, се среща подобен превод, но този път съюзът е разширен с частицата *же*.

³⁹ Лука 12:15, Марк 6:48.

⁴⁰ *Ap1* 4.5 ἐν τῷ λέγειν γλῆνιέμ 9b20; 23.3. ἐν τῷ κτίζειν σ̅ ζῳανнн 27a27; 53.3 ἐν τῷ δοκεῖν за мнѣнна 55a27; 50.5 ἐν τῷ ἀγιάζεσθαι свѧштєннн 52.6.

⁴¹ *Изб73* 37a10 ἐν τῷ ταπειοθῆναι αὐτόν въ съмѣреннн своѣемъ; 81b20 οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν нѣ въ ѡблѧншшнн; 203d9 ἄνευ τῆς ἐν τῷ λέγειν τέχνης κромъ хытросътнааго глѧнннѧ.

⁴² Матей 13:4, 13:25, Марк 2:15, Лука 1:8, 2:43, 5:1, 9:34, 10:38, 11:1, 17:11, 17:14, 24:4, 24:15.

- (46) *UE* ἐν τῷ ὑπάγειν αὐτοῦς
нДουҕце 42/195d19 (Котова 2022a: 113)
- (47) *ApI* ἐν τῷ λέγειν 30.1
гЛаГолиҕце 33a8
- (48) *ApI* ἐν τῷ λαβεῖν 40.3
вЪзємъ же 42b26
- (49) *ApI* ἐν τῷ λαβεῖν 43.4
вЪспрннмъ 45b22

Еднократно се срещат и случаи на превод с нмъже (50, 51), съответно в *ApI* и *Изб73*. Веднъж в *Изб73* се открива превод и с изречение, въведено с нждє (52).

- (50) *ApI* ἐν τῷ εἶπεῖν 58.6
нмъже реҕе 59b26
- (51) *Изб73* ἐν τῷ проσιθέναι
нмъже прнлаҕаиҕ 194b28
- (52) *Изб73* ἐνδέχεται γὰρ ἐν τῷ ἀναστῆναι τὸν καθημέρον
кєтъ же лъзѣ нждє вЪстанєтъ сѣдѣн 230b27

Единствено в *UE* се откриват преводи с подчинителни изречения, въведени със съюзите занє (53) и ѱкоже (54).

- (53) *UE* ἐν τῷ ἀφιέναι ἀμαρτίας
занє ѱпоуҕаєтъ грѣхы 38/178b5Cs
- (54) *UE* τὰ ἐκείνου πάντα πράττοντα ἐν τῷ εἶπεῖν
вєд̄ кєго твораҕца• ѱкоже г̄лше 6/40b12

Преводи с „членоподобно“ кєже и инфинитив се откриват три пъти в *Изб73* в един и същи пасаж (55), а отново с кєже, но с последваща финитна форма – два пъти в *UE* (56) и веднъж в *ApI*⁴³. И в двата случая става дума за сходни формули, въвеждащи цитати.

- (55) *Изб73* διαφέρει γὰρ ἑαυτοῦ ἐν τῷ καθίσαι καὶ ἀνίστασθαι, ἐν τῷ νεάνιζειν καὶ γηρᾶν, ἐν τῷ νοσεῖν καὶ ὑγιαίνειν
рѣзнѣнѣствовѣѣтъ бо вЪ сєвѣ кєже сѣдѣтн н вЪстатн н кєже ѱкнѣу бытн н старѣтн сѣ н кєже волѣтн н сѣд̄рѣвє бытн 230c7
- (56) *UE* ἐν τῷ εἶπεῖν кєже реҕе 38/178d17Cs
UE Ἐν τῷ ἐπισημῆνασθαι кєже г̄лт̄ 6/36c21

В (55) се наблюдава и *Dativus cum Infinitivo* в комбинация с бытн като съставен превод на единични гръцки инфинитиви: νεάνιζειν кнѣу бытн и ὑγιαίνειν сѣд̄рѣвѣу бытн. И двата случая не попадат сред седемте основни

⁴³ *ApI* 31.3 ἐν τῷ λέγειν кєже гЛаГолиҕце 34a27.

подвида на тази конструкция (вж. обобщение в Граматика 1993: 452) и би следвало да се считат за изконно славянска конструкция с паралели в литовски⁴⁴.

Единствено в *13ГБ* всички засвидетелствани случаи на гръцката конструкция са преведени с подчинени изречения, въведени със съюза *въннегда* (57)⁴⁵:

- (57) *13ГБ* καὶ ὑψωθεὶς ἄμετρα, καταπέσῃς ἐν τῷ ἐπαρθῆναι μ/34
ни възнесн сѧ бѣз мѣрѣи· да не съпадѣши сѧ: *въннегда* възнесешн сѧ
3/132d (= Бруни 2010: 257, р. 25–26)

2.7. *κατὰ τό + Inf.*

Тази конструкция не се среща често, липсва и като отделна подлема в лексикографските наръчници на старогръцкия език. В изследваните текстове се открива четири пъти, все с различни значения и съответно неединни преводически решения. Може да предава темпоралност, тогава се превежда с *негда* (58), или каузалност със съответствие *зание* (59).

- (58) *Изб73* κατὰ τὸ βλαστάνειν
негда *зѧбнѣть* 224с2
(59) *УЕ* κατὰ τὸ διδάσκαλον εἶναι
зание *оучнтель* бѣ 35/161с16

В два случая старобългарският текст предава конструкцията, запазвайки инфинитива и въвеждайки го с „членоподобно“ *иеже* (60) или със съюза *якоже* (61):

- (60) *Ap1* κατὰ τὸ ὑποῦσθαι 45.6
^{*}*ие* *възнесн* сѧ 47b25
(61) *Изб73* κατὰ τὸ θερμαίνεσθαι
якоже *грѣти* сѧ 233b14

2.8. *μετὰ τό + Inf.*

Тази конструкция изразява следходност и се предава най-често с предложена по, следван от отглаголно съществително в местен падеж. Пет⁴⁶ такива случая се откриват в евангелския превод (Милев 1962: 87–88), веднъж⁴⁷ се превежда и с темпорално *негда*-изречение. Не се среща в *Ap1*. В *УЕ* и *Изб73*

⁴⁴ На този въпрос ще се спра при друг повод.

⁴⁵ Също и: *13ГБ* γ/96 ἐν τῷ διανοιγῆναι αὐτῷ τὰς Γραφάς 5/221α *въннегда* отъверъзжъть сѧ *нѧмѧ* *къннги*; μ/36 ποτὲ δὲ εὐχαριστοῦντος, ὅτι καὶ τούτου μετέιληφεν, ἐν τῷ σημειωθῆναι τὸ τοῦ Θεοῦ φῶς ἐπ' αὐτόν, 3/134b *Дрѡугонци* же *благѡхвалациѧ*: *яко* н того *прнустнѧз* сѧ *нѣсть* *Въннегда* *знамена* сѧ *бѣжн* *свѣтъ* на *нѣмь*.

⁴⁶ Матей 26:32, Марк 1:14, 16:19, Лука 12:5, 22:20.

⁴⁷ Марк 14:28.

този начин (по + девербално съществително) за предаване се среща по четири пъти (62⁴⁸, 63⁴⁹), в *ΙΖΓΒ* – два пъти (64), в *Рим* се откриват три случая (65):

- (62) *ΥΕ* μετὰ τὸ ὑπερκλύσαι
по нстоуенни 1/W168c17
- (63) *Ιζβ73* μετὰ τὸ πρᾶξαι
по сътворенни 58a12
- (64) *ΙΖΓΒ* μετὰ τὸ φυτευθῆναι καὶ χαρακωθῆναι ιστ/12
по насаженин· н оплотомь⁵⁰ 10/313γ (= Бруни 2020: 43)
- (65) *Рим* μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν
по възскрѣніи емоу⁵¹ 21v28

В редки случаи старобългарските преводачи са ползвали граматични средства за предаването на гръцката конструкция, тук спадат употребата на минали причастия (66, 67), както и един случай на самостоятелен датив (68).

- (66) *Ιζβ73* μετὰ τὸ παύσασθαι τῆς χαμαρτίας
ставльше са отъ грѣха 38d9⁵²
- (67) *ΥΕ* μετὰ τὸ ἰάσασθαι τὸν δοῦλον
нцѣлнвъ раба 30/137a15
- (68) *ΥΕ* μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ ἀνθρώπου
прннмъшиѣ црство ѿлкоу 46/208b4

В последния пример преводаческото решение би могло да се обясни чрез функцията на абсолютните конструкции да създават втори предикативен център в изречението. Изборът на миналото причастие в старобългарското съответствие се определя от аористния инфинитив в гръцки.

Освен по-горе описаните граматични (и синтетични) методи за превод на гръцката конструкция се откриват и някои по-аналитични решения. В единични случаи старобългарският преводач избира да предаде гръцкия оригинал с подчинено изречение, въведено с различни предлози – в *ΥΕ* се откриват четири примера (69, 70, 71bis), от които два са еднотипни (71bis) и представляват интерес заради употребата на причастие и наречие, а в

⁴⁸ Останалите примери са аналогични: *ΥΕ* 07/43b21 μετὰ τὸ σταυρωθῆναι {σαρκωθῆναι} по възпльщенни; 10/57d05 μετὰ τὸ ἐμβληθῆναι αὐτόν· по върженіи {въврѣженію Н} ієго; 51/234c04 μετὰ τὸ λυθῆναι по ρздѣрѣшеніи.

⁴⁹ Аналогично: *Ιζβ73* 156d2 μετὰ τὸ πορνεῦσαι по събложденіиѣ; 162b24 μετὰ τοῦ по прѣкръменни; 244b18 μετὰ τὸ ἐνωθῆναι по съєднненни.

⁵⁰ Другият случай е *ΙΖΓΒ* μα/11 μετὰ τὸ δοξασθῆναι τῇ Αναστάσει; 12/366d по прославленни· възскрєсеніємъ.

⁵¹ Аналогично: *Рим* 66v11 μετὰ τὸ ἐωρακῆναι αὐτὸν προ (var. въ; *по) вндѣніе его; 78v18 μετὰ τὸ πληρωθῆναι τὴν τῆς θείας λειτουργίας ἀκολουθίαν, по скончаніи лнтоуогіинныа службы.

⁵² Подобно и: *Ιζβ73* 19d1 μετὰ τὸ γενέσθαι βυγъша.

Изб73 – още един (72), при който подчинителният съюз не е темпорален и на този етап не може да се обясни.

(69) *УЕ* μετὰ τὸ διαλεχθῆναι
и҃гдажѣ коньѣа пьрѣа сѣ 4/19a8⁵³

В този пример интерес представлява и фразеологичното предаване на гръцкия израз с фазов глагол и причастие (вместо очакван инфинитив). В случая вероятно става въпрос за контаминация от два фактора. На първо място, семантиката на конструкциите с предлога μετὰ, при които явно се подразбира някакъв край на действието в изразената следходност и поради това често срещания аористен инфинитив (ср. Милев 1962: 78, но за предходността с πρό τοῦ). На второ място бихме могли да предположим, че липсващото перфективно съответствие на глагола πьрѣтн е било причината тази липса да се запълни именно с перифрастична конструкция с глагола коньѣатн.

(70) *УЕ* μετὰ τὸ ἰδεῖν αὐτοῦς {αὐτὸν}
нъ и҃гда н {om. WGH} бѣша вндѣлн 4/16b20

В (70) прави впечатление употребата на условно наклонение в старобългарския текст, което е трудно за обяснение, тъй като по-скоро би се очаквало да се употреби форма за плюсквамперфект (т.е. бѣ(а)ша вндѣлн).

(71) *УЕ* μετὰ τὸ εὐαρεστῆσαι τῷ Θεῷ
прьвѣе оу҃годн {-нвь WGH} бѣн 38/174a = 38/174b07

В двете разглеждани места (71) употребата на миналото причастие в старобългарския текст е първична, единствено в 38 слово на *УЕ* в Синодалния препис, взет за основа на изданието, формата е била реанализирана като аорист, тъй като в случая и двете граматични категории биха функционирали по сходен начин в семантичен план, а именно да предадат еднократно действие; ситуирането на глаголното действие по относителната времева ос е поето от наречieto.

(72) *Изб73* μετὰ τὸ ἐορτάσαι
и҃ко отъпраздънуѣте 196a27

В контекста на (72), авторът казва „и (след) като отпразнувате Петдесетница, празнувайте една седмица, а после постете“. Старобългарският превод е по-свободен, като темпоралният нюанс на предложната конструкция в гръцки е предадена с по-общия съюз и҃ко, който обаче може да въвежда и подчинени изречения за време.

⁵³ Другият случай е в *УЕ* 4/16b20.

2.9. πρὸς τό + Inf.

Разглежданата конструкция е един от начините за изразяване на цел. В известен смисъл се конкурира на инфинитивите след глаголи или самостоятелно употребените с член в род. пад. (τοῦ). В евангелските преводи се среща шест пъти, като Милев (1962: 88–89) отбелязва, че конструкцията може да бъде предадена със съществително или с изречение. По-точно погледнато, това са да-изречения⁵⁴, инфинитив, въведен с ἵαко⁵⁵, предложни изрази с девербално съществително⁵⁶ или други изречения⁵⁷. Привлечените към изследването текстове и паметници показват ясни тенденции при превода на тази конструкция.

В УЕ се използват единствено подчинени изречения, въведени със съюза да, общо пет пъти⁵⁸, вж. (73):

- (73) УЕ Ὅταν γὰρ ὀρθῆ διάνοια ἦ, οὐδὲ μακρῶν λόγων δεῖ πρὸς τὸ πεισθῆναι τῇ ἀληθείᾳ
иҭґґаа бо права съвѣсть боудеть· не требуюеть дългъ словесъ· да {даже G} вѣроуетъ истинѣ {-нноу WGH} 8/50d11

По същия начин и Рим употребява четири пъти да-изречения и веднъж инфинитив, въведен с ἵако⁵⁹, за предаването на гр. πρὸς τό + Inf. (74):

- (74) Рим πρὸς τὸ αἰτήσασθαι εὐχὴν
да проснтѣ мѣтвы 35v10

Превод чрез инфинитив, въведен от съюза ἵакоже, се открива веднъж в 13ГБ (75) и десет пъти в Изб73⁶⁰. Само с ἵако се открива веднъж в Рим (76).

- (75) 13ГБ Καλόν σοι βοήθημα πρὸς τὸ τυχεῖν, ὧν ἐπιλοθεῖς μ/31
Добра ти помощь: ἵакоже полоугънтн иҭже лѡбншн 3/128a (= Бруни 2010: 252, р. 8–9)
- (76) Рим πρὸς τὸ μηκέτι οἰκισθῆναι
иҭко к томоу не жнтн 37v2

С девербално съществително, най-често във винителен падеж след предлог на, се откриват малко преводи в 13ГБ (4×)⁶¹, Изб73 (2×)⁶², а в Рим

⁵⁴ Матей 6:1 πρὸς θεαθῆναι да внднмн вѣдѣте, Марк 13:22 πρὸς τὸ ἀποπλᾶν да прѣльстѣть.

⁵⁵ Матей 13:30 πρὸς τὸ κατακαῦσαι αὐτὰ вко жештн иҭ.

⁵⁶ Матей 5:28 πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς вєсѣкъ иҭе вѣзрнтѣ на женѣ съ похотнѣж, Матей 26:12 πρὸς τὸ ἐνταφιάσαι на погребенне.

⁵⁷ Лука 18:1 πρὸς τὸ δεῖν како подоѡда.

⁵⁸ УЕ 48/217c20; 34/157b10, 51/233b15, 19/96a14Ch.

⁵⁹ Вж. по-долу, пр. (76).

⁶⁰ Изб73 25d10, 16; 99a11; 174a15; 179a29; 185c10; 206c5; 210d18; 224d27; 225a2 (err. in ed.? иҭ=иҭкоже); 232c8.

⁶¹ 13 ГБ πρὸς τῷ φεύγειν τὴν κακίαν λθ/10 на отгвѣжанне зълн 1/8β; μγ/31 Οὐ δὲ πολλῶν ἐδεήθη λόγων πρὸς τὸ παρεῖναι καὶ συμμαχεῖν· 2/50δ не мѣнога потрѣвова словесъ: на прншьствие: μ/13 πρὸς τὸ λαβεῖν βλέπε μόνον. 3/106d вѣзнтн на вѣзѣтнѣ тѣвнѣж: μ/39 τοὺς δὲ, μὴ ὀξεῖς εἶναι πρὸς τὸ ἐκχεῖν αἷμα, 3/137d Ноэѣ же да не вѣдѣта брѣзѣ на пролнванне крѣвн.

⁶² Изб73 187b5πρὸς τὸ διαλλαγῆναι на простыно; 224c26 πρὸς τὸ εἶναι δεόμενον на бытѣе трѣвоуѣ.

това е най-често засвидетелстваният начин, с 12 фиксации⁶³, за предаване на гръцката конструкция (77).

(77) *Рим* 6г25 πρὸς τὸ οἰκοδομῆσαι λόγῳ διδασκαλίας
на съзвѣніе слова оуѣнтельна

Основно в *Рим* се откриват и няколко случая, в които целната семантика на гръцката конструкция се изразява с други граматически средства в старобългарския текст. Това са преводи с кондиционал на бытн и елово причастие⁶⁴ (пр. 78 и още два случая⁶⁵), чрез конструкция с χοτѣтн (79, 80), както и само с инфинитив⁶⁶ или супин⁶⁷:

(78) *Рим* πρὸς τὸ ἐνισχύσαι αὐτόν.

ѣко да бы възмоглъ побѣдѣтн 79г24

(79) *Рим* πρὸς τὸ θεωρῆσαι

вндѣтн χοτѣ 59в27

(80) *Рим* ὅθεν πρὸς τὸ ποιῆσαι τοῖς ἀδελφοῖς μικρὸν κηπᾶριον

тѣмже сътворѣтн χοτѣщѣн братѣн. малъ врѣтогрѣ 12г2

Конструкцията с глагола χοτѣтн се счита за един от традиционните начини за изразяване на футур (Славова 2016; Славова 2017: 288–296, Petrov 2022a: 167 ff. и литература). По същия начин обаче, макар и рядко, се предава и гр. оптатив (Petrov 2024: 220). С подобна употреба в преводната литература се открива и в други преславски текстове, като напр. житието на св. Нифонт⁶⁸. В случая вероятно става дума за припокриване на употребите на χοτѣтн като модален глагол и близостта на финалната конструкция с волунтативната модалност на бъдещето време.

⁶³ Освен (77) по-долу, също и: *Рим* 10в18 πρὸς τὸ θεάσασθαι αὐτόν на вндѣніе его; 24в19 πρὸς τὸ θεαθῆναι на вндѣніе; 30в22 πρὸς τὸ ἐκκαθάραι ἀκανθώδη на оуѣнѣніе терепоу; 57г21 ἐκεῖ ἐαυτὸν πρὸς τὸ μεῖναι εἰσφύκει. тѣ себе на вблеженіе всели; 65г4 πρὸς τὸ ἐκεῖσε αὐτὸν κατοικῆσαι на жнтіе емоу тоу; 70в4 πρὸς τὸ διοικῆσαι τὴν τῆς συζυγίας коітн, на всоуѣженіе соупрѣжнаго ложа; 71в9 πρὸς τὸ πιεῖν ὕδωρ ἐλάμβανον, прѣнѣмахоу водоу на пнтіе; 74г24 πρὸς τὸ θάψαι αὐτὸν θεασάμενοι, погрѣвеніе его вндѣвшѣ; 79г1 πρὸς τὸ ἐπιδειχθῆναι на показаніе; 98г9 δύναμις μοι πρὸς τὸ νηστεύειν δοθήσεται. снад ми на помощь (< на постъ) подасть са; 102г27 πρὸς τὸ φυγεῖν κατήπειγε, на вѣжаніе оубѣѣашѣ; 102в26 πρὸς τὸ φονεῦσαι αὐτόν, на оубненіе его. Преводи отново със съществително, но не отглаголно, се откриват на още две места в *Рим*: 16г5 πρὸς τὸ ἐργάσασθαι ἐξήληθεν. на дѣло нздѣ; 71в14 πρὸς τὸ καταπαῦσαι τὴν δίψαν ὑπῆρχε на покон жажѣоуѣнѣмъ вѣ.

⁶⁴ Тези конструкции заслужават допълнително внимание спрямо употребите им за предаване на цели изречения и конструкции, както и за употребата им при предаването на гр. оптатив (ср. Petrov 2024: 222) и конюнктив, което се надявам да им посветя по друг повод.

⁶⁵ *Рим* 28в15 ὑπομονῆς πολλῆς δέον ἐστὶ πρὸς τὸ ὑποφέρειν τὴν τῶν κακῶν ἀντιλογία на трѣпѣнѣа многа потреба естъ. да бѣѣ (< бѣ) сътрѣпѣли злыи прѣкословѣа; 46в27 πρὸς τὸ ἐκφυγεῖν да бы моглъ нзвѣжатн.

⁶⁶ *Рим* 80в28 μὴ σχῆ δύναμιν πρὸς τὸ λαλῆσαι. не иматъ силы глѣти.

⁶⁷ *Рим* 10в14 πρὸς τὸ θεάσασθαι αὐτὸν παραγέγονεν· вндѣтѣ его прндѣ к немоу.

⁶⁸ πρὸς τὸ μηδένα θεάσασθαι не χοτѣ вндѣтн 5/2-4, Димитрова 2012б: 61.

2.10. прò тоῦ + Inf.

Конструкцията изразява предходност или каузалност. В евангелския текст се открива 6× за изразяване на предварителност, сред тях само при един случай⁶⁹ се превежда с отглаголно съществително, при всички останали⁷⁰ се развива темпорално изречение, въведено със сложният съюз прѣжде даже (Милев 1962: 77–78). В Псалтира за превода на тази конструкция също се употребява прѣжде даже не (Карачорова 1989: 156). В изследвания корпус не се среща особено често, но се открива с единични случаи във всички текстове. Единственото открояващо се преводаческо решение е засвидетелствано в *UE* (2×, вж. пр. 81)⁷¹, *ApI* (7×⁷², вж. пр. 82) и *13ГБ* (веднѣж, пр. 83)

- (81) *UE* Прò тоῦ πλησιάσαι δὲ εἶπεν
даже {ище WG} не прѣблнжнт сλ 49/222с20

В този пример част от преписите свидетелстват с разночетене ище, което може да се обясни с по-късна промяна в текстовата трансмисия на превода и намеса на преписвач, който преосмисля изречението като темпорално.

- (82) *ApI* прò тоῦ γενέσθαι 13.2
даже не бысть 17b11
- (83) *13ГБ* τοὺς πόδας ἡμῶν ἐπ' ὄρη σκοτεινὰ καὶ πολέμια μ/37
даже не образнта сλ нозѣ нашн о горы тьмыны н ратъны 3/13ба
(Бруни 2010: 259, р.19)

С единични случаи, само в *Изб73* (84) и *Рим* (85), е засвидетелстван превод с съществително, в някои случаи деривирано от старобългарския глагол, който би съответствал на този, употребен в гръцкия текст.

- (84) *Изб73* прò тоῦ θανεῖν
прѣжде съмрътн 257a28
- (85) *Рим* прò тоῦ φονευθῆναι
прѣже оубиенїа 79v13

Към тази група би могъл да се числи и примерът от *ApI* (86), където обаче фразата е допълнително пояснена с наречие.

- (86) *ApI* прò тоῦ τὸν κόσμον γενέσθαι 38.7
н прѣвнѣ бытна мнръска 41b10

Особен случай в *UE* е (87), в който еквивалентът прѣжде даже в старобългарския текст изглежда като двоен превод. Наречието прѣжде отговаря много по-добре на разночетенето протоῦ в два от катенните източници

⁶⁹ Матей 6:8 прò тоῦ ἡμᾶς αἰτῆσαι αὐτόν прѣжде прошеннѣ вашего.

⁷⁰ Лука 2:21, 22:15, Йоан 1:49, 17:5, 13:19.

⁷¹ Също и в *UE* 38/176с20с.

⁷² *ApI* 13.3 прò тоῦ ἀνατεῖλαι даже не прѣзлбнеть 17b2; 17b20,21(2×),22; 13.4 17b25; 38.6–41b5.

тип А⁷³, докато съюзът *даже* – на предложната фраза *πρὸ τοῦ*. Трябва да се има предвид обаче, че в евангелския превод, когато конструкцията се предава с темпорално изречение, то се въвежда именно с *πρῆξде* *даже*. Трудно е да се прецени в случая дали преводачът предава двата нюанса на гръцката конструкция едновременно, или пък става дума за по-късно сверяване и поправка на текста с гръцки текст от друго разклонение на текстовата традиция, или за придържане към преводаческата практика на Първоучителите.

- (87) *UE* *πρὸ τοῦ* {*πρотоῦ* M R} *σε Φίλιππον φωνῆσαι*
πρῆξде *даже* *тебе* *φнлпѣ не възгласн* 49/222с7–9

2.11. *ὕπερ τοῦ* + *Inf*.

Последната конструкция, която ще разгледаме, се среща рядко и предаването ѝ е разнородно. Най-често се свързва с целна семантика.

Превод с отглаголно съществително се открива веднъж в *13ГБ*, за да се предаде каузалното значение на конструкцията в дадения контекст:

- (88) *13ГБ* *Ὁ δὲ ὑπὲρ τοῦ κτήσασθαί ε/8*
иже *лн* *прноврѣтенна* *дѣла* 7/259β

Веднъж в *Рим* се открива превод с кондиционал на *бытн* и *л-причастие* за предаване на финалното значение на фразата

- (89) *Рим* *ἐδέετο ὑπὲρ τοῦ ἀπελθεῖν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἀδελφῶν*
молѣаше *са* *да* *бы* *ѡшло* *ѡ* *братѣа* *учью* 4v18

В *UE* конструкцията се среща три пъти и всеки път се превежда различно. Чрез конструкция с глагола *χотѣтн*:

- (90) *UE* *ἢ γὰρ μὴ ὑπὲρ τοῦ σκύλλεσθαι διὰ τὸ διψεῖν πρὸ μικροῦ μεριμνῶσα*
пекоуѣнна *бо* *са* *πρῆже* *за* *жаждю* • *не* *хотѣшн* *са* *тρѡυδнтн* 5/24с14

Тук сложната рамкова конструкция в гръцкия текст се състои от членувано причастие (*ἢ μεριμνῶσα* – *пекоуѣнна*) и вмъкнати допълнения – предложни фрази с членувани инфинитив. Старобългарският превод разбива синтетичния израз, но не прибегва до употребата на подчинени изречения с финитни форми, а сякаш се опитва да наподобии гръцкия изказ и именни форми. Отрицанието *μὴ* в гръцкия текст се отнася до причастие в края на фразата, но преводачът го отнася към членувания инфинитив. Вероятно употребата на причастна форма от *хотѣтн* е опит за някакво запазване на реторическата украса на фразата, като в същото време запазва контекстуалната обусловеност на преведаното действие – става дума за самарянката при кладенеца (Йоан 4), която „не се тревожеше, че преди малко щеше да трябва да се труди заради жаждата [си]“.

⁷³ Вж. подробно в Тасева et al. 2024a: 45, 48.

В пример (91) конструкцията ὑπὲρ τοῦ + Inf. се предава със сегашно деятелно причастие, част от самостоятелен датив:

- (91) *UE* ὅτι οὐκ ἄν ὑπὲρ τοῦ χαρίσασθαι
яко не потакъвн дѣющн 05/30b18⁷⁴

В последния пример, който ще разгледаме (92), конструкцията се предава с инфинитив, вероятно под влияние и на старобългарския синтаксис, където след глагола хотѣти, този път съответстващ на βούλομαι, се очаква именно инфинитив. Във фразата обаче има вече очакваната форма (слышатн) и старобългарската фраза изглежда до някаква степен двусмислена, доколкото двата инфинитива изглеждат привидно на едно синтактично равнище. В гръцкия текст ὑπὲρ τοῦ μαθεῖν е по-скоро в подчинена функция към ἀκούσαι, т.е. „и не желаещи да чуят, за да узнаят“.

- (92) *UE* καὶ οὐχ ὑπὲρ τοῦ μαθεῖν βουλομένοις ἀκούσαι
{+ н WGH} не оукѣдѣти хотѣшемъ нн слышатн 06/39b03

3. ЗАКЛЮЧИТЕЛНИ БЕЛЕЖКИ И ОБОБЩЕНИЯ

В следващите редове ще представя някои наблюдения, които правят впечатление при разглеждането на вече представения материал.

Най-напред, от ексцерпираните примери могат да се скицират три главни употреби, в които са появяват членувани инфинитиви след предлог: 1) причинни; 2) целни; 3) темпорални (следходност, едновременност, предходност) изречения.

В разгледаните старобългарски преводи се наблюдава различна честотност на начините за превеждане на членувани гръцки инфинитиви след предлог. Най-„синтетичен“ подход – с отглаголно съществително след предлог, се открива в превода на *13ГБ*, където от общо 22 открити случая 5 не са превод с отглаголно съществително (3× вѣнегда 1× якоже 1× даже не). В *Рим* също се откриват относително малко конструкции, предадени не с отглаголно съществително: от общо 52 фиксирани конструкции 31 са преведени със субстантивни форми. В *Изб73* членуваните инфинитиви след предлог са общо 69 от които 16 са преведени с отглаголно съществително. В *Ap1* от общо 33 открити конструкции, 6 са преведени с девербални субстантиви. В *UE* от 81 случая на членуван инфинитив след предлог 9 са предадени със съществително.

В езика на *UE* се наблюдава засилена употреба на съюза заніе най-често за конструиране на каузални и финални изречения, като превод на ἀπὸ τοῦ

⁷⁴ Тук се подава поправената от В. Криско версия (вж. Крысько 2017: 57; пълен списък в Тасева et al. 2024:85), вместо четенето в Тихова 2012:69 яко не по такъ видѣющн, което не отговаря на гръцкия текст.

(4), διὰ τό (6), διὰ τοῦ (26), ἐκ τοῦ (38), ἐν τῷ (53), κατὰ τό (59). От останалите разгледани преводи този съюз, но разширен с частицата -же, се появява единствено в *Ap1*, и то само като превод на διὰ τό (7, 8, 9). Не би било пресилено да се заключи, че употребата на този съюз е отличителна черта за езика на Константин. Същият съюз е най-често срещан и в евангелския превод, където Милев (1962: 85) отбелязва 6 превода на причинното διὰ τό + inf. със зане и само един път с нмъже. Вероятно при Константин става дума именно за придържане към преводаческите подходи от най-ранните текстове. От друга страна, съюзът нмъже се използва най-често за превода на същата предложна конструкция (на διὰ τό + Inf.) в *Изб73* (16 случая, вж. напр. 15). Друга изпъкваща черта, характерна за *Изб73*, е употребата на съюзите ѝако и ѝакоже, най-вече при превода на конструкции с предлозите εἰς (31) и πρὸς (78).

Да-изречения се срещат не особено често: в *VE1* като превод на εἰς τό (32) и пет пъти като превод на πρὸς τό (73), докато същата конструкция се предава така единствено в *Рим* 4 пъти (74). При другите изследвани преводи ситуацията е следната: в *Ap1* πρὸς τό + Inf. изобщо не се открива в гръцкия текст; в *13ГБ* се открива веднъж превод с ѝакоже (75), 4 пъти превод със съществително след на (вж. бел. 55) и веднъж с други граматически средства; преводът на πρὸς τό в *Изб73* е веднъж със съществително име срещу 10 пъти с ѝакоже; в *Рим* освен четирите да-изречения се срещат: превод с ѝакоже и инфинитив, 14 случая на превод със съществително след предлога на (77) и 6 случая, преведени с други граматически средства – напр. с причастие от хотѣти и инфинитив (79), с изречения с т.нар. форми за условно наклонение (вж. бел. 59 и пр. 78) или инфинитив.

Темпоралните конструкции са най-често след предлозите ἐν (за едновременност), μετὰ с акузатив (за следходност) и πρὸ с генитив (за предходност). Преводите на ἐν τῷ + inf. не са особено единни: в *VE* се предават със зане (53), ѝеже (56), ѝакоже (54), ѝегда (41), веднъж със съществително (43) и 2 пъти със сегашно деятелно причастие (44). За сравнение в *Ap1* същата конструкция се превежда само веднъж с изречение, въведено с нмъже (50), в останалите случаи – 4 пъти със съществително и 6 пъти с причастие (47, 48, 49). В *13ГБ* само 3 пъти само с вѣнегда (57). В *Изб73* се превежда веднъж с ѝеже (55), 3 пъти със съществително (бел. 36), веднъж с причастие (45), веднъж с нмъже (51), веднъж с нжде (52) и 7 пъти с ѝегда (42). Не се открива в *Рим*.

С предлога μετὰ и Accusativus се предава следходност, като единствено в *VE* се открива висока степен на преводаческа вариативност: по 1 път с ѝегдаже (69) и ѝегда (70), 2 пъти с прѣвѣе (71), 3 пъти с граматически средства, т.е. две причастни форми (67), едната от които като част от самостоятелен датив (68), 4 пъти със съществително след по (62). Последният начин – с отглаголно съществително след предлога по се открива като най-честотен преводачески избор и в другите изследвани текстове – 2 пъти в *13ГБ* (64) като в този текст това е единственото засвидетелствано преводаческо

решение, 4 пъти в *Изб73* (63), срещу 1 причастие (66) и 1 изречение с ѝако (72), и 3 пъти в *Рим* като съществително след по (65).

С предлога *прѣ* и инфинитив се въвеждат темпорални изречения за предходност, най-често превеждани със съюза *даже* (не) (*УИ, Ap1, 13ГБ*, пр. 81, 82, 83). Единично засвидетелствани примери за превод със съществително име се откриват в *Изб73* и *Рим* (84, 85).

Обобщенията, които могат да се направят, вече бяха частично споменати. Към наблюденията за засилената употреба на съюза *закне* в *УЕ* за предаването на множество предимно причинни предложни конструкции с членуван инфинитив, трябва да се добави и широкият набор от употреби на съюзни връзки спрямо „по-стегнатия“ синтетичен изказ на други преводи като *13ГБ* или *Рим*. Трябва да се отбележи и слабата употреба на съюза *нмъже*, както и на *ѝакоже*. Изобщо прави впечатление по-честата употреба на подчинителни изречения в *УЕ*, което би могло да се дължи на стремеж за по-опростен изказ, по-близък до разговорната реч. Преводаческите решение в *УЕ* са значително по-разнообразни от тези в останалите разглеждани преводни съчинения. Това може да се дължи на близостта на Константин до ранната традиция на превод, свързана с доста гъвкава употреба на езиковите възможности на новосъздадения книжовен език. Може да се допусне възможността за хетерогенен произход на текста, незадължително първично преведен наведнъж, нито напълно от един-единствен човек. Със сигурност обаче зачестената употреба на подчинителния съюз *закне* би могла да се разглежда като нещо характерно за езика на Константин, доколкото същият (макар и разширен с *же*) се открива и в *Ap1*. Трябва да се отбележи, че и двата съюза не се откриват като преводачески решения на разглежданите предложно-инфинитивни конструкции в другите разглеждани паметници, част от които (*Изб73, 13ГБ*) се считат за типични представители на Преславското книжовно средище.

По подобен начин съюзът *ѝакоже* се откроява с честотността си именно в изследваните текстове от този кръг. В *Изб73* особено силно е присъствието и на *нмъже* – съюз, познат още от евангелските преводи, но значително по-малко застъпен в *УЕ* и *Ap1*.

Може да се предположи, че стиловите особености на текстовете оказват съществено влияние върху синтактичните предпочитания при превода на разглежданите конструкции. Очакването е, че текстове с ясно изразена наративност демонстрират склонност към аналитични структури, изградени чрез подчинителни връзки, докато синтетичните решения се свързват с произведения от висок стил и с философска насоченост. Реторичните и философски ориентирани съчинения обикновено разкриват висока степен на „книжовност“, проявяваща се в граматически стегнат език, основан на синтетични връзки и специфични конструкции. Така те се отличават от изказа

в *VE*, където доминират подчинителните връзки. Данните от анализирания корпус потвърждават тази стилова и синтактична диференциация.

Като бъдеща насока за изследване би било интересно да се разгледат начините за предаване на тези конструкции в други паметници, които се смятат за ранни преводи, като напр. *Скитския патерик* (и изобщо останалите патерици). Също така остава въпросът доколко преводът на следпредложните инфинитиви стои във връзка със самостоятелно членуването такива. Бъдещи изследвания в тази насока и привличането на повече преводни съчинения ще дадат повече яснота по въпроса.

ПРИЛОЖЕНИЕ⁷⁵

	<i>VE</i> (79)	<i>Apl</i> (33)	<i>13ГБ</i> (22)	<i>Изб73</i> (69)	<i>Pim</i> (52)
ἀπό τοῦ + Inf.	subst. (2×) зание (1×)	∅	subst. (2×)	∅	∅
διὰ τό + Inf.	зание (24×) за (2×) да (1×) нмъже (1×) inf. (1×) sup. (1×)	заниеже (2×) їельма (2×) тѣмъже (1×) ⁷⁶ DcI (1×) subst. (1×)	subst. (1×)	нмъже (16×) subst. (2×)	subst. (5×) DcI (3×) gramm. (3×) нмъже (1×) понеже (1×)
διὰ τοῦ + Inf.	зание (2×) нмъже (2×) їеже (2×)	∅	subst. (1×)	subst. (2×)	∅
εἰς τό + Inf.	subst. (2×) да (1×) inf. (1×)	subst. (4×) Fut/per. (1×) inf. (1×) part. (1×)	subst. (1×)	їакоже (6×) inf. (1×)	subst. (8×) inf. (1×)
ἐκ τοῦ + Inf.	нмъже (3×) зание (1×) їако (1×)	subst. (1×)	subst. (4×)	їеже (4×) subst. (3×)	∅

⁷⁵ Подредбата на преводаческите съответствия е по честотност, а при еднакви стойности на засвидетелстваните случаи (в скоби) – по азбучен ред. С празно множество (∅) се отбелязва липсата на дадената конструкция в гръцкия текст.

⁷⁶ Но заедно със заниеже, вж. (13).

ἐν τῷ + Inf.	їєже (2×) verb/part (2×) заниє (1×) їакоже (1×) їє҃҃а (1×) subst. (1×)	verb/part (5×) subst. (4×) нмьже (1×)	вѣниє҃҃а (3×)	їє҃҃а (7×) subst. (3×) verb/part (2×) нмьже (1×) ндєже (1×)	∅
κατὰ τό + Inf.	заниє (2×)	їєже (1×)	∅	їакоже (1×) їє҃҃а (1×) їєже (1×)	∅
μετὰ τό + Inf.	subst. (4×) gramm. (3×) прѣвѣнє (2×) їє҃҃а (1×)	∅	subst. (2×)	subst. (4×) їако (1×) Part. (1×)	subst. (3×)
πρὸς τό + Inf.	аа (5×)	∅	subst. (4×) їакоже (1×) gramm. (1×)	їакоже (10×) subst. (1×)	subst. (14×) gramm. (6×) аа (4×) їако (1×)
πρὸ τοῦ + Inf.	даже нє (2×) їєце (1) прѣжде даже нє (1)	даже нє (7×) прѣвѣнє (1)	даже нє (1×)	subst. (1×)	subst. (1×)
ὕπὲρ τοῦ + Inf.	gramm. (1×)		subst. (1×)		gramm. (1×)

ЛИТЕРАТУРА

Бруни 2010

Б р у н и, А. М. *Византийская традиция и старославянский перевод Слов Григория Назианзина*. Т. 1. Москва, 2010 (Россия и Христианский Восток. Библиотека. Вып. 9) [Bruni, A. M. Vizantiiskaia traditsiia i staroslavianskii perevod Slova Grigoriia Nazianzina. T. 1. Moskva, 2010 (Rossiia i Hristianskii Vostok. Biblioteka. Vyp. 9)].

Бруни 2020

Б р у н и, А. М. *Древнейшая славянская традиция Слова XVI Григория Богослова: старославянские версии и проблемы их изучения* [Bruni, A. M. Drevneishaia slavianskaia traditsiia Slova XVI Grigoriia Bogoslova: staroslavianskie versii i problemy ikh izucheniia]. – Palaeobulgarica, 44 (2020), № 1, с. 28–52.

- Бруни 2025 Б р у н и, А. М. *Най-ранният старобългарски превод на Слово 38 на Григорий Назианзин: текстова трансмисия, език и ново критическо издание* [Bruni, A. M. Nay-ranniyat starobalgarski prevod na Slovo 38 na Grigoriy Nazianzin: tekstova transmissia, ezik i novo kriticheskoto izdanie]. – *Palaeobulgarica*, 49 (2025), № 2, с. 3–30.
- Будилович 1875 Б у д и л о в и ч, А. *XIII слов Григория Богослова: в древнеславянском переводе по рукописи Императорской Публичной Библиотеки XI века*. Санкт Петербург, 1875 [Budilovich, A. XIII slov Grigoriia Bogoslova: v drevneslavuanskom perevode po rukopisi Imperatorskoj Publichnoy Biblioteki XI veka. Sankt Peterburg, 1875].
- Грамматика 1993 *Грамматика на старобългарския език. Фонетика. Морфология. Синтаксис*. Отг. редактор И. Дуриданов. София, 1991 [Gramatika na starobalgarskia ezik. Fonetika. Morfologia. Sintaksis. Otg. redaktor I. Duridanov. Sofia, 1991].
- Дидди 2001 Д и д д и, К. *Патерик Римский. Диалоги Григория Великого в древнеславянском переводе* (= Памятники древней письменности: Исследования, тексты). Москва, 2001 [Dididi, K. Paterik Rimskii. Dialogi Grigoriia Velikogo v drevneslavianskom perevode (= Pamiatniki drevnei pis'mennosti: Issledovaniia, teksty). Moskva, 2001].
- Димитрова 2012а Д и м и т р о в а, А. *Авторски и преводачески стил в старобългарската агиография*. – Старобългарска литература, 45–46 (2012), с. 165–177 [Dimitrova, A. Avtorski i prevodacheski stil v starobalgarskata agiografia. – Starobalgarska literatura, 45–46 (2012), s. 165–177].
- Димитрова 2012б Д и м и т р о в а, А. *Синтактична структура на преводната агиография*. София, 2012 [Dimitrova, A. Sintaktichna struktura na prevodnata agiografia. Sofia, 2012].
- Карачорова 1989 К а р а ч о р о в а, И. *Към въпроса за Кирило-Методиевия старобългарски превод на Псалтира*. – В: Кирило-Методиевски студии. Кн. 6. София, 1989, с. 130–245 [Karachorova, I. Kam voprosta za Kirilo-Metodievia starobalgarski prevod na Psaltira. – V: Kirilo-Metodievski studii. Kn. 6. Sofia, 1989, s. 130–245].
- Котова 2022а К о т о в а, Д. *Оригинално произведение на Константин Преславски ли е 42 слово на Учителното евангелие?* – Старобългарска литература, 65–66 (2022), с. 99–126 [Kotova, D. Originalno proizvedenie na Konstantin Preslavski li e 42 slovo na Uchitelnoto evangelie? – Starobalgarska literatura, 65–66 (2022), s. 99–126].
- Котова 2022б К о т о в а, Д. *Слово 19 от Учителното евангелие и неговите гръцки източници* [Kotova, D. Slovo 19 ot Uchitelnoto evangelie i negovite gratski iztochnitsi]. – *Palaeobulgarica*, 46 (2022), № 1, с. 3–28.

- Котова 2023 К о т о в а, Д. *Византийските източници на Учителното евангелие на Константин Преславски*. – Старобългарска литература, 67–68 (2023), с. 13–46 [Kotova, D. Vizantiyskite iztochnitsi na Uchitelното evangelie na Konstantin Preslavski. – Starobalgarska literatura, 67–68 (2023), s. 13–46].
- Котова 2024а К о т о в а, Д. *Уводите и заключенията в Учителното Евангелие на Константин Преславски и южнославянските преводи на хомилетични текстове (IX–XIII в.): филологически и интердисциплинарни ракурси (= Studia Balkanica, 37)*. София, 2024, с. 37–77 [Kotova, D. Uvodite i zaklyucheniyaта v Uchitelното evangelie: iztochnitsi i vdahnovenia. – V: Uchitelното Evangelie na Konstantin Preslavski i yuzhnoslavyanskite prevodi na homiletichni tekstove (IX–XIII v.): filologicheski i interdistsiplinarni rakursi (= Studia Balkanica, 37). Sofia, 2024, s. 37–77].
- Котова 2024б К о т о в а, Д. *Чи са тълкуванията в слово 32 на Учителното евангелие* [Kotova, D. Chi sa talkuvaniyata v slovo 32 na Uchitelното evangelie]. – Palaeobulgarica, 48 (2024), № 4, с. 3–44.
- Крысьско 2017 К р ы с ь к о, В. *Учительное евангелие Константина Болгарского: editio princeps*. – Известия РАН. Серия Литературы и языка 76 (2017), № 5, с. 52–62 [Kry's'ko, V. Uchitel'noe evangelie Konstantina Bolgarskogo: editio princeps. – Izvestia RAN. Serii Literatura i iazyka 76 (2017), № 5, s. 52–62.].
- Милев 1962 М и л е в, А. *Членуваният гръцки инфинитив в евангелския текст и неговото предаване в старобългарския превод*. – Известия на Института за български език, 8 (1962), с. 75–91 [Milev, A. Chlenuvaniyat gratski infinitiv v evangelskia tekst i negovoto predavane v starobalgarskia prevod. – Izvestia na Instituta za balgarski ezik, 8 (1962), s. 75–91].
- Пешикан 1987 П е ш и к а н, А. *Лексичке одлике четворојеванђеља краља Душана*. – Јужнословенски филолог, 43 (1987), с. 185–213 [Pešikan, A. Leksičke odlike četvorojevandelja kralja Dušana. – Južnoslovenski filolog, 43 (1987), s. 185–213].
- Симеонов сборник 3 *Симеонов сборник (по Светославовия препис от 1073 г.)*. Т. 3. *Гръцки извори*. Гръцки текст и изследване П. Янева. Славянски текст, прегледан и сверен допълнително А. Минчева, Цв. Ралева, Ц. Досева, П. Янева. София, 2015 [Simeonov sbornik (po Svetoslavovia prepis ot 1073 g.). T. 3. Gratski izvori. Gratski tekst i izsledvane P. Yaneva. Slavyanski tekst, pregledan i sveren dopalnitelno A. Mincheva, Tsv. Raleva, Ts. Doseva, P. Yaneva. Sofia, 2015].

- Славова 2016 С л а в о в а, Т. *Изравяване на футур в Учителното евангелие на Константин Преславски*. – Българска реч, 22 (2016), № 2, с. 50–58 [Slavova, T. *Izrazyavane na futur v Uchitelното evangelie na Konstantin Preslavski*. – Balgarska rech, 22 (2016), № 2, s. 50–58].
- Славова 2017 С л а в о в а, Т. *Старобългарски език*. София, 2017 [Slavova, T. *Starobalgarski ezik*. Sofia, 2017].
- Тасева et al. 2024a Т а с е в а, Л, Д. К о т о в а, И. П. П е т р о в, Е. Д и к о в а, П. С т а н к о в с к а, Г. М и т о в. *Учителното евангелие на Константин Преславски*. Т. 1. *Старобългарско-гръцки речник*. София, 2024 [Taseva, L, D. Kotova, I. P. Petrov, E. Dikova, P. Stankovska, G. Mitov. *Uchitelното evangelie na Konstantin Preslavski*. Т. 1. *Starobalgarsko-gratski rechnik*. Sofia, 2024].
- Тасева et al. 2024b Т а с е в а, Л, Д. К о т о в а, И. П. П е т р о в, Е. Д и к о в а, П. С т а н к о в с к а, Г. М и т о в. *Учителното евангелие на Константин Преславски*. Т. 2. *Гръцко-старобългарски речник*. София, 2024 [Taseva, L, D. Kotova, I. P. Petrov, E. Dikova, P. Stankovska, G. Mitov. *Uchitelното evangelie na Konstantin Preslavski*. Т. 2. *Gratsko-starobalgarski rechnik*. Sofia, 2024].
- Тихова 2012 Т и х о в а, М. *Старобългарското Учительно евангелие на Константин Преславски* (= Monumenta linguae slavicae dialecti veteris: Fontes et dissertationes. Т. 58). Freiburg i. Br., 2012 [Tihova, M. *Starobalgarskoto Uchitelno evangelie na Konstantin Preslavski*].
- Тотоманова et al. 2022 Т о т о м а н о в а, А.-М., Т. С л а в о в а, Г. Г а н е в а, М. Т о т о м а н о в а - П а н е в а, П. Н е н к о в а, И. Х р и с т о в. *Първо слово против арианите*. Т. 1. *Издание на текста*. София, 2022 [Totomanova, А.-М., Т. Slavova, G. Ganeva, M. Totomanova-Paneva, P. Nenкова, I. Hristov. *Parvo slovo protiv arianite*. Т. 1. *Izdanie na teksta*. Sofia, 2022].
- Dimitrova 2006 D i m i t r o v a, А. *The Infinitive in the 'Life of Saint Anthony*. – Scripta & e-Scripta, 3–4 (2006), p. 253–284.
- Kotova 2022 К о т о в а, D. *Predigt 43 des Učitel'noe Evangelie Konstantins von Preslav: Zwischen Übersetzung und Eigenkreation*. – Studia Academica Šumenensia, 9 (2022), p. 366–385.
- Kotova 2024 К о т о в а, D. *Fragmente des Severus von Antiochia und Gregor von Nyssa im Učitel'noe Evangelie des Konstantin von Preslav im Kontext der Matthäus- und Lukas-Katenen*. – Scripta & e-Scripta, 24 (2024), p. 121–160.
- Kurz 1972 К u r z, J. *Problematika Překládání Řeckých Účelových Infinitivů v Staroslověnsčině*. – In: Kapitoly ze syntaxe a morfologie staroslověnského jazyka, Praha, 1972, p. 70–79.

- Pastrnek 1903 P a s t r n e k, Fr. *Die Griechischen Artikelkonstruktionen in der Altkirchenslavischen Psalter- und Evangelienübersetzung*. – Archiv für Slavische Philologie, 25 (1903), p. 366–391.
- Petrov 2022a P e t r o v, I. P. *Future Constructions in the Medieval South Slavonic Translations of Vita Antonii Magni*. – Studia Ceraenea, 12 (2022), p. 159–180.
- Petrov 2022b P e t r o v, I. P. *The Greek Sources of Učitel'noe Evangelie Revisited: Sermon 20*. – Palaeobulgarica, 46 (2022), № 2, p. 3–28.
- Petrov 2024 P e t r o v, I. P. *The Greek Optative in Constantine of Preslav's Didactic Gospel*. – Scripta & e-Scripta, 24 (2024), p. 213–229.

ONCE AGAIN ON THE SUBSTANTIVISED GREEK INFINITIVES IN OLD CHURCH SLAVONIC

(Summary)

Infinitives preceded by an article are a distinctive feature of classical and post-classical Greek. This paper focuses on how such substantivised infinitives after a preposition are rendered in Old Church Slavonic. The constructions in question are: ἀπὸ τοῦ + Inf., διὰ τό + Inf., διὰ τοῦ + Inf., εἰς τό + Inf., ἐκ τοῦ + Inf., ἐν τῷ + Inf., κατὰ τό + Inf., μετὰ τό + Inf., πρὸς τό + Inf., πρὸ τοῦ + Inf., ὑπὲρ τοῦ + Inf. Using a full excerpt of material from Constantine of Preslav's translations of the *Didactic Gospel* and the *Oratio Prima contra Arianos* by Athanasius the Great, as well as the *Roman Patericon*, the *Thirteen Orations* of Gregory of Nazianzus and *Symeon's Izbornik of 1073*, the paper juxtaposes attested translation strategies and contextualises them against the tradition attested in Gospel and Psalter translations. Several features appear to be specific to Constantine of Preslav's translation technique, such as the frequent use of the conjunction *заче* and the strong tendency to employ paratactic syntax in the *Didactic Gospel* compared to the other examined texts, which mostly use syntactic solutions involving deverbal substantives. Furthermore, translations considered to be East Bulgarian origin (or Preslavian, as per scholarly tradition) exhibit a strong preference for constructions with the conjunctions *нмъже* and *якоже*. Other occasionally attested translation solutions, such as *хотѣти*-constructions, the *dativus absolutus* and the so-called “conditional”, are also discussed.

Keywords: Old Church Slavonic; Old Church Slavonic translations from Greek; infinitives; constructions with articles; translation strategies.

Ivan P. Petrov,
Institute for Slavic Studies –
University of Vienna
ivan.petrov@univie.ac.at
ORCID: 0000-0003-4386-0097

Дата на получаване на статията: 07.08.2025 г.